

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досліджено проблему концептуального аналізу в лінгвістиці. Зроблено висновки про прийоми та методики концептуального аналізу у дискурсі. Подання комплексна методика аналізу концепту LANGUAGE.

Ключові слова: *концепт, концептуальний аналіз, методика, прийом.*

Исследована проблема концептуального анализа в лингвистике. Селаны выводы касательно приемов и методики концептуального анализа в дискурсе. Подана комплексная методика анализа концепта LANGUAGE.

Ключевые слова: *концепт, концептуальный анализ, методика, прием.*

The article is devoted to the problem of conceptual analysis in linguistics, conclusions are made about the methods and techniques of conceptual analysis in the discourse, a complex methodology of the analysis of the concept LANGUAGE is given.

Key words: *concept, conceptual analysis, method, technique.*

Основним методом дослідження концептів прийнято вважати концептуальний аналіз. Мета концептуального аналізу – простежити шлях пізнання змісту концепту й записати результати семантичною мовою, а також виявити парадигму культурно важливих концептів і описати їх концептосферу [1, с. 80]. Об'єктом дослідження аналізу є зміст, що передається окремими словами, граматичними категоріями або текстами, причому залучення великого корпусу контекстів вживання слова в дискурсі дозволяє не тільки окреслити аналізований концепт, але і структурувати його, виділяючи найбільш характерні ознаки. Опис концепту, за В. І. Карасиком, – це спеціальні методики дослідження значення його імені й найближчих позначень: 1) дефініція (виділення смислових ознак); 2) контекстуальний аналіз (виділення асоціативно пов'язаних смислових ознак); 3) етимологічний аналіз; 4) пареміологічний аналіз; 5) анкетування, коментування [4, с.131].

Вивчення праць різних авторів, таких як Р. М. Фрумкіна [10], В. А. Маслова [6], М. О. Кузьміна [5], які займалися концептуальним аналізом, показує, що концептуальний аналіз не має чітких одностайних прийомів роботи з даними. Було б доречніше говорити про те, що відповідні роботи об'єднані загальною метою, а що стосується шляхів її досягнення, то вони досить різноманітні. За свідченням Р. М. Фрумкіної, “між різними авторами немає згоди в тому, який набір методик слід вважати концептуальним аналізом, але немає згоди і в тому, що ж слід вважати результатом [10, с. 96].

Об'єктом дослідження постає концептуальний аналіз. **Метою даної статті** є здійснення концептуального аналізу ментального утворення LANGUAGE. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**: розглянути основні прийоми і методики концептуального аналізу, запропонувати концептуальний аналіз LANGUAGE.

Загальноприйнято, що дослідження окремого концепту або концептуальної області відбувається через аналіз результатів когнітивної діяльності. Методика концептуального аналізу залежить від розуміння та можливості структурування концепту. Серед дослідників існують протилежні погляди на питання структурування концептів. В. А. Маслова [6], представляючи концепт як смисловий інваріант, вважає, що концепт має строгую структуру. З. Д. Попова, І. А. Стернін вважають, що концепт немає чіткої структури [7].

Таким чином, концептуальний аналіз – це певний метод експлікації концептів. У дослідженні концептуальний аналіз може базуватися на аналізі експериментальних даних (вільний і спрямований асоціативні експерименти, експеримент на суб'єктивні дефініції, експеримент з використанням методики шкалювання), а також аналізі даних лексикографічних джерел. Дослідження лексикографічних даних є важливою складовою частиною дослідження всього мовного матеріалу, оскільки саме словникові джерела допомагають скласти первинне уявлення про реалії та мовні засоби її вираження.

Проаналізувавши безліч існуючих досліджень у рамках когнітивної лінгвістики, Р. М. Фрумкіна [10] виявила три напрямки концептуального аналізу. Перший передбачає звернення до життєвого досвіду уявних співрозмовників і полягає в дослідженні складних ментальних утворень типу думка, знати і т.д. Другий, маючи той же об'єкт дослідження, ґрунтується на мовному чутті і науковій ерудиції читача та будується з урахуванням пари “мовець – слухач”. Останній являє собою вивчення будь-якого мовного матеріалу і базується на інтроспекції аналізу, що є поєднанням безлічі методик.

В. А. Маслова [5] описала методику проведення концептуального аналізу, виходячи зі структурних особливостей концепту. Ядро – це словникові значення тієї чи іншої лексеми, які, на думку вченого, складають великі можливості в розкритті змісту концепту, у виявленні специфіки його мовного вираження. Периферія – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складові лексеми, конотації й асоціації.

Оскільки в лінгвістичній науці немає жодного загальноприйнятого методу аналізу концепту, всі існуючі методики дослідження, за Н. С. Болотновою [2], можна розділити на два підходи.

1. “Відсистемний підхід” полягає в лексикографічному описі ключових слів – експлікаторів концепту, а також у розгляді відношень між експлікаторами в межах контексту [4]. З. Д. Попова і І. А. Стернін [7] узагальнили основні методики аналізу концепту в рамках “відсистемного” підходу. Відповідно до висновків дослідників, наведемо найбільш поширені в лінгвістичній науці прийоми і методи аналізу лексичного концепту:

1) аналіз значень ключового слова на основі словникових тлумачень;

2) вивчення багатозначності слів у процесі їх розвитку;

3) аналіз фразеологічних одиниць, в які входить досліджуване ключове слово, що дозволяє охарактеризувати первинні уявлення про явище, представити бачення світу, національну культуру.

2. “Відтекстовий підхід” полягає в аналізі концепту в тексті. В рамках названого підходу в ході концептуального аналізу дослідники реалізують кілька завдань:

1) виявлення кола лексичної сполучуваності ключового слова (імені заданого концепту) шляхом суцільної вибірки; “подібний аналіз класу слів, з яким поєднується слово, дозволяє встановити найважливіші риси відповідного концепту”. Н. Г. Єсипенко [3] запропонувала інтегрований когнітивно-квантитативний підхід до аналізу асоціативної, ситуаційної та лексичної сполучуваності імені концепту зі словами-консоціатами для встановлення сфер профілювання концепту в тексті;

2) побудова текстових полів, в яких концепт втілюється;

3) аналіз семантичного розвитку слів-репрезентантів концепту.

Зазначимо, що основна складність останнього підходу полягає у визначенні ядра і периферії, оскільки на думку З. Я. Тураєвої [9], нескінченна варіативність тексту, унікальність форми, що несе естетичну інформацію, призводить до того, що частота вживання не завжди є ознакою ядерного компонента поля. Дослідження польової структури тексту має йти по шляху виявлення функціонального навантаження елементів в кожному конкретному тексті з урахуванням їх ролі у формуванні змісту тексту і ступеня інтеграції текстом. До того ж концепт може бути представленим у тексті без словесного позначення й реалізовуватися через низку контекстуальних характеристик, що розкривають його суть [9].

У ході концептуального аналізу необхідно враховувати, що поряд з експліцитною текст містить і імпліцитну інформацію внаслідок своєї специфіки, яка передбачає існування певної естетичної інформації, авторської точки зору, суб'єктивної експресивності та емоційності. Такі різновиди концептуальної інформації зазвичай за задумом автора відносять в підтекст, у сферу прихованих смислів тексту, що включають як немовні за своєю природою, так і не власне мовні і власне мовні приховані смисли, які передбачають співтворчість читача (слухача) [9, с. 11].

Зупинимося на деяких найбільш поширених методиках концептуального аналізу. М. О. Кузьміна пропонує кілька етапів дослідження. Перший етап аналізу пов'язаний з виділенням концептуального ядра, “яке представлено набором базових метафоричних моделей, елементи яких по-різному кодують одні і ті ж поняття” [5, с. 228]. У результаті виходить асоціативно-вербальна мережа, що складається з пересічних метафоричних моделей – концептуальних шарів. На думку дослідниці, при реконструкції світогляду автора тексту необхідно враховувати не лише характер цих моделей, але і зв'язки між ними, оскільки світ “у свідомості “проціджується” через сітку цих моделей і, відповідно, трансформується, категоризується” [5, с. 228]. Під когнітивно-мовною картою дослідниці розуміє сукупність всіх метафоричних моделей, що відображають одне й те ж поняття. По своїй суті це якесь асоціативно-сміслові поле тексту, що представляє досліджуване явище і необхідне для виконання подальших дослідницьких завдань, що передбачають “поступовий рух від когнітивного – до мовного, від метагального – до індивідуального, від форми – до змісту, від мови – до тексту...” [5, с. 229].

Інша методика концептуального аналізу, запропонована Л. Г. Бабенко, також передбачає ряд дослідницьких процедур: 1) виявлення набору ключових слів тексту; 2) опис позначуваного ними концептуального простору; 3) визначення базового концепту (концептів) описаного концептуального простору [1, с. 83].

У ході концептуального аналізу, з точки зору Л. Г. Бабенко, слід враховувати когнітивно-пропозиційні структури, оскільки пропозиція – це “особлива структура представлення знань”, яка формується на основі різних сукупностей однорідних елементів, через які й відбувається тлумачення концептів [1, с. 85]. Носіями цих знань у тексті частіше є “предикатні слова”: дієслова, прислівники, прикметники і т.д.

У даній статті варто визначити методіку концептуального аналізу концепту LANGUAGE, яка пов'язана з досліджуванним матеріалом і зобумовлена поставленими цілями й завданнями.

Перший етап (підготовчий, аналіз концепту) передбачає реалізацію таких завдань:

1) розглянути значення лексеми LANGUAGE на матеріалі словників;

2) проаналізувати фразеологічні одиниці, в які входить ключове слово LANGUAGE;

3) виділити власне лінгвальні і нелінгвальні способи подання концептуальної інформації;

4) встановити основні концептуальні шари (з виділенням дальньої та ближньої периферії), змодельовавши на основі даних різних словників семантичне поле лексеми LANGUAGE [8].

На підготовчому етапі важливим кроком вважаємо аналіз інформації про лексему LANGUAGE, представленої в тлумачних та асоціативних словниках.

Другий етап покликаний описати структуру і зміст універсального концепту LANGUAGE в дискурсі і включає виконання таких завдань:

1) складання картотеки контекстів, в яких реалізується лексема LANGUAGE у різних її значеннях;

2) розгляд лексичної сполучуваності ключового слова;

3) побудова текстових полів, в яких втілюється концепт;

4) опис власне лінгвістичних і нелінгвістичних способів подання концептуально важливої інформації в публіцистичному дискурсі;

5) аналіз семантичного розвитку слів-репрезентантів концепту [8].

Новою у порівнянні з попереднім етапом є остання дослідницька методика, мета якої – простежити динаміку смислових планів, специфіку текстових експлікаторів концепту.

Отримані в результаті двох етапів дані відображають одне й те ж явище дійсності – LANGUAGE/Мова, виявляють особливості бачення LANGUAGE носієм мови, простежують динаміку концепту.

Третій етап (аналіз текстового лексичного концепту) передбачає послідовне виконання таких завдань:

1) скласти шляхом суцільної вибірки картотеку контекстів, в яких реалізується лексема LANGUAGE у різних її значеннях;

2) визначити лексичну сполучуваність ключового слова й описати комунікативний потенціал лексеми LANGUAGE в текстовій парадигмі;

3) сформулювати асоціативно-сміслову поле LANGUAGE на основі лексико-семантичних варіантів лексеми LANGUAGE і виявлених експлікаторів концепту LANGUAGE з урахуванням усіх відношень всередині компонентів поля [8];

4) реконструювати змістову структуру концепту LANGUAGE, описавши кожен шар. Позначити ядерні й периферійні смислові зони концепту.

Висновки і перспективи. Концепт у дискурсі має внутрішню текстову синтагматичну природу, і його експлікація заснована на семантичному виведенні його компонентів з сукупності мовних одиниць, які розкривають одну мікротему. В сучасній лінгвістиці не існує сталої універсальної моделі концептуального аналізу, про що свідчить наявність різних методик його виконання. Найбільш повним, на наш погляд, буде комплексний (багатоаспектний) аналіз концепту, проведений з послідовним застосуванням кількох взаємодоповнюючих методик.

Починати розгляд концепту потрібно із семантичного аналізу слова як імені концепту. Для виявлення концепту, дослідження його специфіки визначаються різні лексико-семантичні, лексико-тематичні, асоціативні групи, а також ключові слова, парадигматика і синтагматика.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі реалізації концепту LANGUAGE в публіцистичному дискурсі двох варіантів англійської мови (британському та американському).

Список літератури

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 496 с.

2. Болотнова Н. С. Поэтическая картина мира и её изучение в коммуникативной стилистике текста / Н. С. Болотнова // Сибирский филологический журнал. – Новосибирск, 2003. – № 3–4.

3. Єсіпенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід: монографія / Н. Г. Єсіпенко. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 320 с.

4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / Карасик В. И. – 2-е изд. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

5. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – Омск : Либроком, 2009. – 477 с.

6. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.

7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.

8. Тимощенко С. А. О концептуальном анализе как методе лингвистических исследований [Электронный ресурс] / С. А. Тимощенко. –

Режим доступа : http://www.rusnauka.com/3_KAND_2007/Philologia/18494.doc.htm.

9. Тураева З. Я. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика) / З. Я. Тураева. — М. : Просвещение, 1986. — 127 с.

10. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? // Язык и наука конца XX века : сб. статей / Р. М. Фрумкина. – М., 1995. – С. 84.